

Una font poc utilitzada: el registre d'hipoteques

per Rosa Congost

La font que presento no és una font documental autònoma. La seva riquesa dependrà de la riquesa dels arxius notariais i de les peculiaritats del règim jurídic de cada zona. A Catalunya, un element i l'altre actuen favorablement. La presentació d'aquesta font serà més comprensible per a tots aquells que coneguin la importància dels protocols notariais. Aquí farem referència sobretot a les possibilitats que deriven de la utilització dels llibres del registre d'hipoteques en estudis sobre la propietat de la terra, però les mateixes consideracions es poden fer, i han estat fetes, en part, per a d'altres tipus d'estudi.¹

El moviment de la propietat

L'historiador francès Pierre de Saint Jacob escrivia fa quaranta-dos anys sobre la doble orientació que exigia un estudi de la propietat de la terra: «*Le domaine de la propriété foncière au XVIIIe siècle est un domaine d'accès difficile, malaisé à explorer, et le chercheur soucieux de précis ne s'y aventure pas sans inquiétude. Deux problèmes se posent généralement: déterminer l'état de la propriété à une date donnée, trouver le sens de son évolution: statique, cinématique.*»²

Saint Jacob advertia, però, que els historiadors s'havien preocupat sobretot del primer enigma: l'estat de la propietat. Quant a la visió cinemàtica de la propietat, la calma i el silenci predominaven: «*La seconde énigme est restée plus profonde et d'un champ de recherches plus calme et plus silencieux. La documentation est apparue, en cet domaine, fragmentaire et imprécise, avec de redoutables inconnues. Où trouver, en effet, les mutations au cours d'une certaine période? Et surtout où découvrir toutes les mutations? Car, si elles ne sont pas intégralement relevées, la source est de peu de valeur et la conclusion vaine. Tout*

1. Cal fer referència a l'article de Marina LÓPEZ, *Una nueva fuente para la historia de Barcelona: el Registro de hipotecas*, dins *Estudios históricos y documentos de los Archivos de Protocolos*, IV (Barcelona 1974), ps. 345-363. M. López destaca sobretot les possibilitats que els oficis d'hipoteques del Principat ofereixen per obtenir informació «sobre el modo de financiación, los capitales invertidos, los sectores y los grupos sociales comprometidos en la industrialización».

2. Pierre de SAINT JACOB, *La propriété au XVIIIe siècle. Une source méconnue: le contrôle des Actes et centième denier*, «Annales E.S.C.» (1946), p. 162.

ou rien, pénible dilemme. Or; les uns après les autres, les documents se dérobent et se révèlent insuffisants.»³

Amb aquests paràgrafs Pierre de Saint Jacob destacava la necessitat d'estudiar «cinemàticament» la propietat i es proposava reclamar l'atenció sobre una font «desconeguda»: «*Le contrôle des actes et le centième denier.*» El conjunt dels llibres de Contrôle, de «*Centième denier*» o d'«*Insinuations*», aplegats en l'inventari realitzat per Gabriela Vilar amb el títol de «*fonds d'enregistrement*»,⁴ s'assembla tant —malgrat la seva major antiguitat— al registre d'hipoteques espanyol que les paraules de Saint Jacob poden servir de presentació per a una font i l'altra.

Nou anys després de l'article de Saint Jacob, Ernest Labrousse, tot proposant una àmplia investigació «per una història de la burgesia occidental (1700-1850)», reclamava l'atenció sobre aquests tipus de fonts: «*Bien plus vastes, intéressant toutes les catégories bourgeoises, et largement conservées, les archives du contrôle, de l'insinuation —plus tard de l'enregistrement— apporteront une contribution considérable. Ici apparaîtra, en partie ou en totalité, à l'occasion de certains contrats et de certaines mutations, l'avoir en capital des intéressés. Des tables de vendeurs, d'acquéreurs, de successions, de contrats de mariage, faciliteront parfois le travail. On ne sera notamment attentif aux dispositions enregistrées à ces deux derniers titres, susceptibles de tant dire, même en simples extraits ou sous une forme résumée, sur le niveau et la composition des fortunes, ainsi que sur le mariage bourgeois: prodigue information, analogue, à beaucoup d'égards, à celle des archives notariales, en même temps que d'utilisation plus aisée. Dans d'autres archives publiques encore, on trouvera du "notarial": inventaires après décès, si précieux comme documents de mœurs, et qu'on retiendra principalement ici comme tableau de mode et de niveau de vie, actes de partage, précautionneux comptes de tutelle, abondent dans les papiers des greffes des anciennes justice seigneuriales.*»⁵

Els subratllats són de Gabriela Vilar, que recuperava les paraules de Labrousse —i també la memòria de Georges Lefevre, el qual havia utilitzat aquesta font en els seus estudis sobre la Revolució Francesa—, en la seva introducció, escrita el 1958, a la *Guide des recherches dans les fonds d'enregistrement sous l'Ancien Régime*. Gabriela Vilar, conservadora dels Archives Nationales de París, resumia així els avantatges que presentava la font inventariada per als estudis d'història social: «*Parce qu'elles ont un caractère public, fiscal, les archives de l'enregistrement sont relativement mieux conservées et plus commodément ordonnées que les archives notariales. Parce qu'elles concernent essentiellement des actes privés, elles révèlent des faits plus concrets et moins soumis à la dissimulation que ne font les archives fiscales proprement dites (du moins sous l'ancien régime).*»⁶

3. *Ibid.*

4. Agracixo a Núria Sales i a Pierre Vilar tota la informació que m'han proporcionat sobre aquesta font francesa i, en especial, sobre la *Guide des recherches dans les fonds d'enregistrement sous l'Ancien Régime* (París, Imprimerie Nationale, 1958), editada per Gabriela VILAR-BERROGAIN.

5. Citat per Gabriela Vilar a la introducció de la *Guide des recherches...* La citació correspon al *Rapport au Xè Congrès des Sciences Historiques* (Florència 1955), p. 389.

6. Gabriela VILAR-BERROGAIN, *Guide des recherches...* L'autora reflexiona sovint sobre les possibilitats de la font en el domini de la història social.

Malgrat la crida de Pierre de Saint Jacob, Ernest Labrousse i Gabriela Vilar, els esforços collectius propugnats no van tenir massa continuïtat en la historiografia francesa.⁷ Tampoc en la historiografia catalana el registre d'hipoteques no és una font excessivament coneguda, malgrat un primer article de Marina López publicat el 1974 i d'altres escrits posteriors publicats per la mateixa autora i Mercè Tatjer;⁸ aquestes dues autores van publicar fa poc el primer volum d'un *Inventari dels oficis i comptadores d'hipoteques de Catalunya*;⁹ el present article vol unir-se als seus escrits i contribuir a l'ús d'una font massa desconeguda, encara, en el conjunt de la historiografia contemporània.

Descripció de la font

El nom «registre d'hipoteques» és poc atractiu per a molts estudiosos, i possiblement aquesta és una de les causes que ha influït en la seva infrautilització. La seva presentació tampoc no resulta atractiva. Els registradors semblaven escriure els extractes de les escriptures amb especial desordre i mala lletra, i per això, amb un primer cop d'ull, allò que destaca més dels llibres del registre d'hipoteques és l'aspecte feixuc i carregós. Massa sovint la manca d'índexs és un altre element dissuasiu que fa desistir de treballar amb aquesta font.

Marina López i Mercè Tatjer resumeixen així la visió que domina en els tractats de dret hipotecari respecte als oficis d'hipoteques: «un juicio negativo... presentados como registros irregulares, plagados de errores y regidos por personas no competentes.»¹⁰ Els registradors de la propietat, l'any 1902, no es posaven d'acord en la valoració de la font, però abundaven les crítiques a la seva presentació i desordenació. Les opinions sobre «la importància actual dels llibres de l'antiga comptaduria d'hipoteques» dels registradors de cada partit judicial eren diverses. En 19 casos —d'un total de 37 respostes— la valoració sembla ser positiva —es parla d'«alguna», «força» o «molta» importància— i en 18 casos és negativa —«poca», «escassa», «escassíssima» o «nulla» importància. És evident que els registradors de la propietat no valoraven la seva importància historiogràfica, sinó la seva importància com a font auxiliar en les funcions del registre de la propietat. No deixen de ser reveladors, però, els qualificatius de «caòtic» i de «funest» aplicats al registre d'hipoteques.¹¹

7. Gerard Béaur es lamenta del poc ressò de l'article de Saint Jacob a *Le Centième Denier et les mouvements de propriété. Deux exemples beaucerons (1761-1790)*, «Annales E.S.C.» (setembre-octubre de 1976). Unes reflexions semblants apareixen a la introducció a l'inventari de la font corresponent al departament dels Pirineus Orientals, publicada el 1980.

8. A més de l'article citat a la nota 1 Marina López ha escrit —amb Mercè Tatjer— d'altres articles sobre la font. Podem citar *Observaciones sobre la historia de los Oficios de Hipotecas en Cataluña (1768-1861)*, «Revista Crítica de Derecho Inmobiliario» (gener-febrer de 1984).

9. Marina LÓPEZ i Mercè TATJER, *Inventari dels oficis i comptadores d'hipoteques de Catalunya* (Barcelona 1985). És el núm. 1 i fa referència als oficis i comptadores d'Arenys de Mar, Barcelona, Berga, Igualada, Manresa, Mataró, Sant Feliu de Llobregat, Terrassa, Vic i Vilafranca del Penedès.

10. Marina LÓPEZ i Mercè TATJER, *Observaciones...*, p. 131.

11. *Datos para el estudio del Estado de la propiedad inmueble en España (Cataluña)*. Extracto-resumen de la Audiencia de Barcelona (Madrid), ps. 20-21.

A la mateixa memòria alguns registradors deien que preferien el format dels llibres d'hipoteques —de millor conservació i maneig— al format —excessivament voluminós— dels llibres del registre de la propietat. En realitat, però, el canvi de la mida dels llibres s'havia realitzat ja el 1845 coincidint amb l'última reforma —la més important— del registre d'hipoteques. Abans, a la pragmàtica del 31 de gener de 1768, s'havia establert que els escrivans dels ajuntaments prendrien notes de les escriptures en llibres anuals, *«encuadernándolos y foliándolos en la misma forma que los escribanos lo practican con sus protocolos»*.

Orígens de la font

La creació del registre d'hipoteques és molt posterior a la creació del Centèsim Denier francès. Amb la pragmàtica del 31 de gener de 1768 es creaven els oficis d'hipoteques.¹² En aquesta pragmàtica es prescrivia que en els oficis d'hipoteques creats a tot l'estat espanyol, *«se tome razón de todos los instrumentos de imposiciones, ventas, y redenciones de censos o tributos, ventas de bienes raíces, o considerados por tales, que constare estar gravados con alguna carga, fianzas en que se hipotecaren especialmente tales bienes, escrituras de mayorazgo u obra pía, y generalmente todos los que tengan especial y expresa hipoteca o gravamen, con expresión de ellos, o su liberación y redención.»*

A la pragmàtica del 1768 quedava establert el contingut de les escriptures registrades: *«La toma de razón ha de estar reducida a referir la data o fecha del instrumento, los nombres de los otorgantes, su vecindad, la calidad del contrato, obligación o fundación; diciendo si es imposición, venta, fianza, vínculo u otro gravamen de esta clase, y los bienes raíces gravados o hipotecados que contiene el instrumento, con expresión de sus nombres, cabidas, situación y linderos en la misma forma que se exprese en el instrumento.»*

Ja veurem que amb aquestes dades es poden confeccionar fitxes prou complexes. Així mateix, la pragmàtica establia l'obligatorietat del registre, de manera que *«no cumpliendo con el registro y toma de razón, no hagan fe dichos instrumentos en juicio ni fuera de él para el efecto de perseguir las hipotecas, ni para que se entiendan gravadas las fincas contenidas en el instrumento, cuyo registro se haya omitido: y que los jueces o ministros que contravengan, incurran en las penas de privación de oficio y de daños...»*

Davant els dubtes plantejats per la Reial Audiència de Catalunya, el Consell de Castella resol aclarir alguns punts per a Catalunya. El 27 d'agost de 1774 la Reial Audiència de Catalunya dicta un reglament amb 7 punts, el més important dels quals és el segon, que amplia notablement el nombre d'escriptures que s'han d'inscriure: ¹³ *«En los referidos oficios de hipotecas y en el que respectivamente corresponda, según lo que demuestran los estados que acompañan este edicto, deberá registrarse, sin diferencia, tanto las escrituras e instrumentos que*

12. Es pot veure el contingut de la reial pragmàtica del 1768 a la *Novísima recopilación*, llibre x, vol. v (Madrid 1805), ps. 106-109.

13. El reglament del 1774 es troba a ACA, Reial Audiència, Edictes originals, iv (1773-1819) (27 d'agost de 1774).

contengan obligación especial de bienes, como los que la incluyan general, a fin de que puedan los acreedores y cualquiera interesado, antes de celebrar sus contratos o para el fin de precaver sus intereses, saber las responsabilidades a que estén ligados los bienes de las personas, con quienes hubieren de tratar, y el oficio cierto donde deberán tomar estas noticias.»

El punt tres aclareix que s'han de registrar també totes les escriptures de compra-venda de béns immobles, encara que no estiguin gravats, i tota institució d'heretament, «...*sin que por lo que toca a la toma de razón, así de estos instrumentos, como de las donaciones, que acostumbran hacerse en contratos matrimoniales, instituyendo vínculos o fideicomisos (que igualmente se deberán registrar) sea preciso el que se ejecute, copiando las escrituras o cláusulas de fundación enteras, pues bastará el que se evacue, en la forma prevenida... y bajo de esta misma regla deben registrarse todas las fundaciones de vínculos o fideicomisos, aunque en ellas no se señalen ni especifiquen los bienes sobre que recaen.»*

Més endavant hi ha dues noves disposicions. El reial decret del 31 de desembre de 1829 exigeix el pagament d'un dret en les inscripcions i s'inicia una nova divisió en els llibres del registre, segons que es tracti d'escriptures de transmissió de domini o no.¹⁴ La reforma més important, sens dubte, és la del 1845. El reial decret del 23 de maig de 1845 sobre organització de les comptadores d'hipoteques aclareix que són les transmissions de la propietat allò que més interessa el registre. Tot i això, continuen registrant-se les escriptures de capitols matrimonials i herències fins al 1862.¹⁵

Les possibilitats del registre d'hipoteques

1. *La centralització d'unes fonts disperses.* Si tenim en compte la «dependència» del registre d'hipoteques, la font tindrà tots els «avantatges» i tots els «inconvenients» dels protocols notariais. Però l'existència del registre d'hipoteques durant un període concret, 1768-1862, presenta un avantatge considerable per a l'estudiós de la propietat de la terra en aquests anys: la concentració d'unes fonts disperses. En els llibres d'un ofici d'hipoteques es troben registrades les escriptures notariais que afecten les terres dels municipis que corresponen a aquell ofici. L'investigador hi trobarà moltes escriptures notariais signades fora d'aquella zona. Al registre d'hipoteques de Girona he trobat escriptures signa-

14. Per seguir la importància i les característiques de les diferents normes vegeu els articles citats de M. López i M. Tatjer i l'article de Mariano PÉSET, *Los orígenes del Registro de la Propiedad en España*, «Revista Crítica de Derecho Inmobiliario» (juliol-agost de 1978).

15. Almenys als llibres de les comptadores de la província de Girona, en les quals, després del 1845, es diferencien els llibres de *Traslaciones de dominio*, els llibres d'*Arriendos y subarriendos* i els llibres del *Registro de obligaciones generales sin interés*. Potser aquest últim registre només el portaven els registradors de la província de Girona: un quídam denuncia a «El Postillón» del 1852 l'*anomalía o diferencia que se observa en el registro de escrituras de esta provincia con las de las demás del Principado y de España* que fa «*que las oficinas de hipotecas de esta provincia de Gerona, no solo hipotecan toda clase de escrituras aunque no haya hipoteca especial de bienes inmuebles.*»

des a Barcelona, Madrid i a l'estranger, que mai no hauria pogut localitzar examinant pacientment els protocols notariais locals.

2. *La visió cinemàtica de la propietat.* La concentració de protocols al registre d'hipoteques facilita una aproximació «dinàmica» de la propietat. L'observació seriada de contractes d'arrendament, de contractes de compra-venda, d'establiments emfitèutics, etc., pot ajudar a percebre amb claredat la dinàmica de les relacions socials establertes al voltant de la terra.

3. *El període: 1768-1862.* No és per casualitat que la necessitat de creació del registre d'hipoteques fos especialment i definitivament sentida a partir del segle XVIII.¹⁶ Es tracta, tanmateix, d'un període especialment atractiu: els canvis que implica l'emergència del capitalisme i l'impacte de les reformes liberals s'hi han de veure forçosament reflectits.

Aquests tres aspectes es complementen i atorguen al registre d'hipoteques unes possibilitats excepcionals. Deixant de banda la seva utilització com a font complementària d'altres fonts, insistiré aquí en la possibilitat de realitzar serioses investigacions en les quals les sèries documentals del registre d'hipoteques constitueixin l'eix central de l'estudi. Exposaré dos tipus de treball: el seguiment de traspasos de propietat a partir d'un cas particular —hem de tenir en compte que aquest tipus de treball només és possible si es disposa dels índexs biogràfics— i el buidat exhaustiu de la informació sobre una regió. Una tercera possibilitat de treball no serà exemplificada: el cas d'un municipi en particular. En realitat, el segon tipus de treball serviria també per a nuclis més reduïts, de la mateixa manera que el buidat exhaustiu permet multiplicar l'estudi de casos particulars exemplificat en el primer tipus de treball.

Els arbres de la propietat

El registre d'hipoteques permet seguir l'evolució de la propietat d'un personatge. La condició principal perquè això sigui possible és la conservació dels índexs del registre.¹⁷ En el cas de Girona, per exemple, això només és possible per a uns quants pobles. Un altre inconvenient es presenta quan els índexs només tenen en compte les escriptures notariais que impliquen traspàs del do-

16. Sobre els antecedents del registre d'hipoteques *vid.* M. PESET, *Los orígenes...*, i *Novísima Recopilación*, llibre x, vol. v (Madrid 1805), p. 105.

17. A l'Arxiu Històric de Girona es conserven pocs llibres d'índexs. La real pragmàtica del 1768 estableix que «para facilitar el hallazgo de las cargas y liberaciones, tendrá la Escribanía de Ayuntamiento un libro índice o repertorio general, en el qual por las letras del abecedario se vayan asentando los nombres de los impondedores de las hipotecas, o de los pagos, distritos o parroquias en que están situados, y a su continuación el folio del registro donde haya instrumento respectivo a la hipoteca, persona, parroquia o territorio de que se trate; de modo que por tres o quatro medios diferentes se pueda encontrar la noticia de la hipoteca que se busque: y para facilitar la formación de este abecedario general, tomada que sea la razón, se anotará en el índice, en la letra a que corresponda, el nombre de la persona; y en la letra inicial correspondiente a la heredad, pago, distrito o parroquia se hará igual reclamo».

mini —compra-vendes, establiments— i, per tant, no es pot complementar la informació amb escriptures prou interessants —arrendaments, capítols matrimonials, censals, deutoris, inventaris, testaments, etc.—, que si bé es registraven als llibres de l'ofici no van ser posteriorment inscrites en un índex. Tot i això, la possibilitat de resseguir el moviment de compra-vendes i d'establiments emfitèutics per a casos particulars és interessant per copsar allò que anomenàvem la «cinemàtica» de la propietat. En aquest sentit, allò més interessant del registre de propietat és la possibilitat de seguir «cinemàticament» la petita, la mitjana i la gran propietat: la propietat dels «treballadors», la propietat dels «pagesos» i la propietat dels «hisendats». A més a més, sovint a una compra-venda li segueix, al registre d'hipoteques, alguna escriptura —«censal dependent», «encarregament de censal», «debitori»— que complementa la informació. Un cas concret ens servirà d'il·lustració.

Hem triat per al nostre exemple la família Ros de Vilaplana, resident al municipi de Sant Gregori. Als llibres-índex del registre d'hipoteques de Girona trobem 66 referències que afecten aquesta família. Passem a examinar-ne algunes.

1. Establiment concedit el 25-XI-1773:¹⁸

Jaume Ros de Vilaplana, pagès de Sant Gregori, estableix a Baldiri Comalada, treballador de Sant Gregori, 5 vessanes de terra pertanyents a una peça d'artigues de 24 vessanes del mas Carrió. L'entrada és de 250 lliures i el cens anual és d'1 lliura.

A continuació hi ha registrada una escriptura atorgada el mateix dia sota el títol de «censal dependent». Per aquesta escriptura sabem que Baldiri Comalada no ha satisfet el valor de l'entrada, sinó que ha creat un censal de preu 200 lliures i pensió 6 lliures. Per una anotació al marge sabem que aquest censal fou redimit el 25 d'abril de 1775.¹⁹

2. Establiment concedit el 26 de març de 1778:²⁰

Salvador Ros de Vilaplana, pagès, i Jaume Ros de Vilaplana, familiar del Sant Ofici de la Inquisició, estableixen a Narcís Alsina, jove moliner de Sant Gregori, 8,75 vessanes del camp Verdaguer del mas Carrió. El domini directe se salva per als establiment. L'entrada és de 1.600 lliures i el cens és de 8 diners.

A continuació hi ha registrada una escriptura atorgada el mateix dia sota el títol d'«encarregament dependent». Per aquesta escriptura Narcís Alsina s'encarrega 1.600 lliures corresponents a una part d'un censal de 4.600 lliures que Salvador Ros de Vilaplana havia creat anteriorment a favor dels aniversaris de Sant Lluç de Girona. Alsina es comprometia a lluir 100 lliures cada any i a pagar les pensions corresponents fins a lluir-ne la resta.

18. A la reial pragmàtica del 1768 quedava establert: «*Quando se llevare a registrar instrumento de redención de censo, o liberación de la hipoteca o fianza, si se hallare la obligación o imposición en los registros del Oficio de hipotecas, se buscará, glosará y pondrá la nota correspondiente a su margen o continuación, de estar redimida o extinguida la carga.*»

19. Registro d'Hipoteques de Girona, llibre 13, foli 525.

20. Registre d'Hipoteques de Girona, llibre 23, foli 466.

QUADRE-RESUM *dels establiments atorgats per la família Ros de Vilaplana*

<i>referència</i>	<i>data</i>	<i>emfiteuta</i>	<i>extensió</i>	<i>entrada</i>	<i>cens</i>	<i>domini directe</i>
13-525	25-XI-73	Baldiri Comalada, treballador de S. G.	5 vessanes	250 lliures	1 lliura	Sr. de Cartellà
23-466	26-III-78	Narcís Alsina, moliner de S. G.	8,75 vessanes	1.600 lliures	8 diners	
23-841	23-V-78	Baldiri Figueras, menestral de S. G.	2 vessanes	130 lliures	8 diners	Sr. de Cartellà
27-783	27-V-80	Maria Comalada, donzella de Taialà	2 vessanes bosc	100 lliures	8 sous	Sr. de Cartellà
32-110	30-VII-80	Josep Bro, impressor de Girona	1,125 vessanes (mas Ros)	100 lliures	2 capons bons	abat de Sant Pere de Galligants
32-199	30-VIII-82	Narcís Alsina, moliner de S. G.	0,125 vessanes ermes	55 lliures	1 sou	per a qui es demostrí
32-642	27-V-83	Josep Soler, sastre de S. G.	2 vessanes cultes	400 lliures	7 sous 6 diners	abat de Sant Pere de Galligants
39-100	24-I-86	Pere Company, treballador de Ginestar	5,5 vessanes	100 lliures	7 sous 6 diners	Sr. de Cartellà
43-274	4-III-88	Jaume Fàbrega, treballador de Cartellà	3 vessanes muntanya	25 lliures	12 sous	Sr. de Cartellà
49-115	5-II-91	Josep Parés, treballador de S. G.	3 vessanes vinya	50 lliures	9 sous	Sr. de Cartellà
43-278	4-III-88	Pere Company, treballador de S. G.	0,5 vessanes	2 gallines	4 lliures	Sr. de Cartellà
50-280	25-X-91	Narcís Puntunet, cirurgià de S. G.	1,5 vessanes	300 lliures	11 sous 6 diners	2/3 abat St. Pere G. 1/3 com. d'Aiguaviva
55-176	20-VI-95	Miquel Parés, treballador de S. G.	1,875 vessanes	375 lliures	7 sous 6 diners	abat de Sant Pere de Galligants
55-422	21-XI-95	Pere Company, pagès de S. G.	1 vessana culta (part avellanes)	93 lliures	3 sous 9 diners	Sr. de Cartellà
55-438	5-XII-95	Baldiri Vilà, carreter de S. G.	1,5 vessanes cultes	150 lliures	3 sous 9 diners	abat de Sant Pere de Galligants
56-308	30-IV-96	Roc Serrat, negociant de Domeny	3 vessanes cultes	550 lliures	11 sous 3 diners	abat de Sant Pere de Galligants
57-327	7-X-96	Pere Boschacoma, parcer de Llorà	5,5 vessanes cultes	1.100 lliures	1 lliura	abat de Sant Pere de Galligants
64-341	19-IV-00	Pere Boschacoma, parcer de Llorà	1 vessana culta	200 lliures	3 sous 9 diners	abat de Sant Pere de Galligants
64-485	10-V-00	Rosa Puntunet, vídua	2,125 vessanes	400 lliures	6 diners	abat de Sant Pere de Galligants

QUADRE-RESUM de les vendes atorgades per la família Ros de Vilaplana

14

referència	data	comprador	classe*	finca	preu	domini directe
29-772	29-III-81	Narcís Garriga, flequer de Girona	P	7 vessanes cultes	4.725 lliures	1) abat de St. Pere Galligants
30-447	3-XI-81	Josep Bro, impressor de Girona	CG	24 vessanes cultes 4 vessanes prat	160 lliures	2) diferents per a qui es demostrí
30-486	15-XI-81	Josep Bro	CG	1 vessana prat	40 lliures	per a qui es demostrí
31-153	25-I-82	Josep Bro	P	2 vessanes munt.	40 lliures	?
31-167	3-II-82	Josep Bro	P	0,75 ves. cultes	93,75 lliures	per a qui es demostrí
31-589		Josep Bro	CG	6 vessanes prat	100 lliures	comanda d'Aiguaviva
32-215	2-IX-82	Josep Bro	P	dret lluir 1,5 vess.	30 lliures	per a qui es demostrí
33-390	28-III-83	Pau Enric Villar, familiar Sant Ofici	P	mas Carrió	5.200 lliures	diferents
33-504	26-IV-83	Pau Enric Villar	P	3 vessanes cultes	560 lliures	abat de Sant Pere de Galligants
33-674	3-VI-83	Pau Enric Villar	P	14 vessanes prat	600 lliures	comanda d'Aiguaviva
39-223	3-III-86	Pau Enric Villar	CG	3 vessanes cultes	120 lliures	Sr. de Cartellà
45- 3	27-XII-88	Baldri Vilà, carreter S. Gregori	CG	1,5 vessanes cultes	150 lliures	abat de Sant Pere de Galligants
45-189	28-II-89	Pau Enric Villar	P	18 vess. (prat/sorra)	450 lliures	comanda d'Aiguaviva
49- 51	15-I-91	Pau Enric Villar	P	2 vessanes bosc	120 lliures	Sr. de Cartellà

QUADRE-RESUM de les vendes atorgades a favor de la família Ros de Vilaplana

referència	data	venedor	classe*	finca	preu	domini directe
18-322	8-IX-75	Narcís Prat, parcer de Caça Selva	P	4,25 vess. ginestar	343,75 lliures	?
22-320	18-V-79	Jeroni Bosch, parcer S. G.	CG	4 vess. muntanya	122,20 lliures	Barril (pagès)
27-839	6-VI-80	Antoni Xammà, treballador S. G.	P	4 vess. vinya	100 lliures	per a qui es demostrí
33-488	22-IV-83	Josep Soler, sastre S. G.	R	3 vessanes	343 lliures	abat de Sant Pere de Galligants

* P=perpètua.
CG=carta de gràcia.
R=revenda.

3. Venda concedida el 29 de març de 1781:²¹

Jaume Ros de Vilaplana, pagès, familiar del Sant Ofici de la Inquisició, ven perpètuament a Narcís Garriga i Camps, flequer de Girona, 7 vessanes de terra culta del mas Ros i 24 vessanes cultes del mas Carrió. El preu de la venda és de 4.720 lliures —150 lliures per vessana. Però les condicions del pagament són llargament explicades: per 1.600 lliures Narcís Garriga s'encarrega una part d'un censal —i per això seguirà una escriptura similar a l'anterior d'«encarregament de censal»—; pel que fa a la resta del diner, Narcís Garriga i Camps ha de pagar per «delegació» debitoris a més de 10 persones diferents. Al marge de l'escriptura es van anotant les cartes de pagament dels creditors de la família Ros de Vilaplana conforme els van essent satisfets els deutes.

Al marge hi ha una anotació interessant que remet a un altre llibre del registre: *«esta venta en quanto a dichas siete vessanas aquí designadas en primero lugar, queda por dichas partes resiliada y anulada según es de ver al fol. 47 del libro 31 de 1782 y en lugar de ella hay otra venta también registrada al fol. 48 vuelta de dicho libro 31 de esta Hipoteca»*.

Intrigats per la personalitat del flequer Garriga, hem buscat el seu nom al llibre-índex. No ens ha costat gaire trobar la venda atorgada el 19 de maig de 1783. Narcís Garriga i Camps apareix ara com a «negociant» i ven perpètuament a un familiar del Sant Ofici, Pau Enric Villar, resident a Girona, les 24 vessanes i les 7 vessanes que havia comprat 2 anys abans. El preu li és clarament favorable: 6.000 lliures. Per pagar-les, Villar s'encarrega la mateixa part de censal que s'havia encarregat Garriga. Per una anotació al marge sabem que aquesta part de censal és lluida definitivament el 12 de setembre de 1784. A aquesta escriptura de compra-venda li segueix no només l'«encarregament dependent», sinó també un «debitori dependent» de 4.400 lliures; per dues anotacions al marge sabem que la suma fou del tot satisfeta l'11 de juliol de 1784.²²

4. Venda concedida el 28 de març de 1783:²³

Jaume Ros de Vilaplana, familiar del Sant Ofici de la Inquisició, domiciliat a Girona, ven perpètuament a Don Pau Enric Villar, també familiar del Sant Ofici, i domiciliat a Girona: 1) Tota la casa o heretat anomenada mas Carrió, a Sant Gregori; 2) dinou vessanes cultes, de pertinences del mas Carrió; 3) catorze vessanes, part de bosc, part de roures i alzines, part de prat, de pertinences del mas Carrió; 4) una vessana culta del mateix mas; 5) una vessana i mitja de terra de prat, del mateix mas; 6) una vessana i mitja de terra culta, del mas Ros de Vilaplana; 7) set o vuit vessanes plantades d'alzines, castanyers i avellaners. El preu fou de 5.200 lliures. El domini directe se salvà per part de cinc senyors diferents (segons les peces).

21. Registre d'Hipoteques de Girona, llibre 29, foli 772.

22. Registre d'Hipoteques de Girona, llibre 33, foli 613.

23. Registre d'Hipoteques de Girona, llibre 33, foli 390.

Coneixent la situació dels Ros no ens ha d'estranyar que aquesta escriptura fos seguida per un «encarregament dependent». Villar es comprometia a lluir en 5 anys cinc censals diferents. Per les anotacions marginals sabem que els censals foren lluïts entre el 25 d'agost de 1783 i l'1 de febrer de 1786.

Aturant la nostra recerca el 1800 hem pogut confeccionar el quadre-resum de les escriptures d'establiment atorgades per la família Ros de Vilaplana, el quadre-resum de les vendes atorgades per la mateixa família i un tercer quadre-resum de les vendes atorgades a favor d'aquesta família:

A partir d'aquests quadres podríem dibuixar «arbres de la propietat»; el registre d'hipoteques ens permet de fer un «seguiment» de les propietats de cada personatge. I l'estudi detallat de cada cas ens ajudaria a endevinar l'entrellat de la societat. En realitat acabariem «familiaritzant-nos» amb alguns personatges. En el cas dels compradors, juntament amb Villar, apareix amb relativa freqüència l'impressor de Girona Josep Bro. Hem anat al registre a buscar dades sobre aquest personatge, prou conegut en la vida gironina. Més de 28 referències van associades a aquest nom. Examinem-ne algunes:

1. Una escriptura d'«agnició de bona fe» concedida el 13 de juny de 1772:²⁴
Per aquesta escriptura ens assabentem que Josep Bro era l'autèntic comprador d'una compra-venda signada el 27 de març de 1772 per Pere Torrent, pagès de Llorà, a Josep Coll i Mut, pagès de Salt, del dret de lluir i quitar el mas Ros de Ter de Sant Gregori i del mas Campllong, també de Sant Gregori, i de la revenda signada el 6 de juny de 1772 per Ignasi Feliu, comerciant de Girona, al mateix Coll i Mut, dels mateixos dos masos. El preu total és de 6.940 lliures.
2. Una escriptura de compra-venda atorgada el 21 d'octubre de 1787:²⁵
Josep Bro, llibreter i impressor de Girona, ven a Dona Francesca Villar i Pujadas, consort de Don Pau Enric Villar, a carta de gràcia, el mas Campllong de Sant Gregori. El preu és de 1.759 lliures, 3 sous i 8 diners.
3. Escriptura de compra-venda de 1792:²⁶
Josep Bro ven a carta de gràcia a Pau Enric Villar el mas Parès, per 1.500 lliures. Villar s'encarrega censal.
4. Escriptura de compra-venda de 23 de desembre de 1798:²⁷
Pau Villar d'Hernández, familiar del Sant Ofici, ven perpètuament, reservant la carta de gràcia per als hereus de Josep Bro, a Salvador Corominas i Gri, pagès de Sant Gregori, el mas Campllong i el mas Parès, de Sant Gregori, per 3.527 lliures 6 sous.

24. Registre d'Hipoteques de Girona, llibre 9, foli 427.

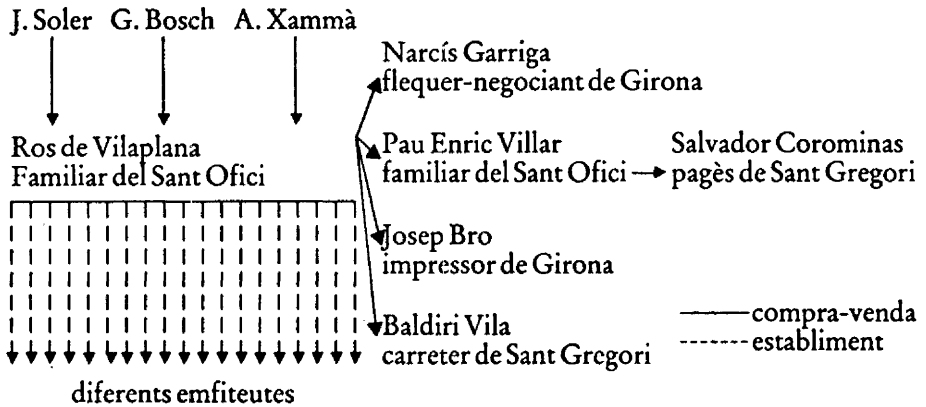
25. Registre d'Hipoteques de Girona, llibre 42, foli 32.

26. Registre d'Hipoteques de Girona, llibre 52, foli 119.

27. Registre d'Hipoteques de Girona, llibre 61, foli 445.

Segueix una escriptura d'«encarregament de censal» per la qual Salvador Corominas s'encarrega un censal de 2.500 lliures que havia creat un tal Francesc Renart, arquitecte de Barcelona, el 21 de gener de 1797.

L'aparició, novament, de la figura de Pau Villar ens pot portar a seguir les vicissituds d'aquest personatge. Un bon nombre de referències ens permetrien de seguir-ne l'evolució. Les escriptures analitzades havien estat signades en cinc notaries diferents de Girona. El treball mitjançant protocols notariais hauria dificultat el seguiment d'aquests casos i la confecció d'aquest «arbre de la propietat»:

Els «arbres de la propietat» són sempre inacabats i de difícil grafia. En la representació que podem fer a partir de la figura de Ros de Vilaplana queden clarament determinats dos mons. A l'esquerra, el món dels menestrals, artesans i treballadors, el món dels anònims, de les petites parcelles, de les sumes poc importants. A la dreta, el món dels rics, els que disposen de sumes importants, dels masos. Amb l'excepció de Baldiri Vilà, el seguiment de la «propietat» dels altres tres individus a partir del Registre d'hipoteques permetria confeccionar nous «arbres de la propietat» que també revelarien els dos mons.

El buidat sistemàtic

Un estudi exhaustiu del registre d'hipoteques encara hauria donat molt més de si sobre la propietat dels Ros de Vilaplana; sabríem les condicions dels arrendaments dels masos Carrió, Campllong, coneixeríem les capbreuacions signades a favor dels senyors directes, els testaments, els inventaris i els capítols matrimonials que afectaven les famílies en qüestió. Per a un treball d'aquest tipus els índexs ja no serien necessaris, ja que es tractaria de realitzar un buidat de determinades sèries documentals. Això només és possible de realitzar-ho si les dimensions geogràfiques de les àrees que abraçaven els llibres de cada ofici ho

permetien. Passaré a explicar les possibilitats d'un buidat exhaustiu, exposant-ne algun resultat per a l'àrea de l'antic corregiment de Girona.²⁸

Buidat exhaustiu d'arrendaments:

És la millor manera de conèixer la realitat i la pràctica de l'«arrendament» de terres. Al camp gironí les condicions en l'arrendament de parcel·les eren molt diferents de les condicions en l'arrendament de masos. Però als llibres del registre no s'inscrivien només escriptures d'arrendament de terres; el buidat exhaustiu dels arrendaments ens permet conèixer les condicions d'arrendaments de delmes i altres drets senyoriais, així com la forma habitual d'arrendament dels molins.

Classificació dels contractes d'arrendament que apareixen als llibres del registre d'hipoteques de Girona (d'un total de 12.039 casos):

arrendaments de terra (parcel·les o heretats) a preu fix	4.758 casos
arrendaments de terra (parcel·les o heretats) a parceria	2.663 casos
arrendaments de terra (parcel·les o heretats) en fruits	133 casos
arrendaments de la tercera part de fruits de terres	963 casos
arrendaments de la quarta o quinta part de fruits de terres	126 casos
arrendaments de cases	452 casos
arrendaments de molins fariners	352 casos
arrendaments de censos	220 casos
arrendaments de delmes i altres drets	901 casos
arrendaments de peles de suro	197 casos
altres arrendaments	165 casos
arrendaments dels quals s'ignoren els pactes	157 casos

28. Els exemples que aniré exposant s'han extret de la meua tesi doctoral *Els propietaris i els altres. Anàlisi d'unes relacions d'explotació (La Regió de Girona, 1768-1862)*. Corresponen al buidat exhaustiu dels arrendaments i dels establiments registrats als oficis i comptadories d'hipoteques de l'antic corregiment de Girona i al buidat parcial de compra-vendes (compra-vendes amb un preu superior a 999 lliures) i capítols matrimonials (amb el pagament de drets l·legítims superior a 999 lliures) de la mateixa àrea.

Fitxa d'arrendament (a partir del registre d'hipoteques)

Índex (número de fitxa introduïda)

Referència:

— sèrie (Girona, la Bisbal, Figueres, ...)

— llibre

— pàgina

Classe (fix, parceria, espècie, parts de fruits, delme, censos, etc.)

Data (escriptura)

Inici del contracte

Durada

— anys

— anys forçats

Arrendador

— nom

— ofici

— poble

Arrendatari

— nom

— ofici

— poble

Cosa arrendada

— casa (condició, carrer, etc.)

— mas (heretat): — nom

— condició (part del mas, tot el mas, amb d'altres masos)

— terres: — extensió

— qualitat

— delmes

— censos: — quantitat

— qualitat

— altres

— lloc

Preu

— preu anual

— altres tipus de preu (per exemple, fruits)

— parts de fruit

Són més de vint variables. L'estudi de cada variable en particular i de la relació entre dues variables o més permet d'estudiar alguns aspectes fonamentals per entendre la societat agrària. Cada un dels exemples exposats a continuació pot ésser desglossat en àrees geogràfiques o períodes. Els resultats que aquí figuren són els resultats que afecten l'àrea en la seva totalitat i el període 1768-1862.

*Exemple núm. 1:**Tipologia dels contractes d'arrendament de parcel·les de terra*
Nombre de casos observats: 4.042

<i>classe</i>	1768-1800	1801-1830	1831-1845
no consta	4	3	4
renda en espècie	17	30	40
renda a preu fix	1.441	612	341
parceria	164	161	106
parts de fruits	111	29	35
altres	86	59	36
total	1.823	896	562

*Tipologia dels contractes d'arrendaments de masos**Nombre de casos observats: 4.211*

<i>classe</i>	1768-1800	1801-1830	1831-1845
no consta	6	15	8
renda en espècie	5	4	7
renda a preu fix	715	365	152
parceria	1.162	608	250
parts de fruits	367	112	66
altres	37	17	6
total	2.290	1.121	489

Observacions: a partir del 1845 s'inicia un nou tipus de Registre d'hipoteques. En els llibres d'arrendament i de subarrendament s'inscriuen els contractes d'arrendament del període 1846-1862 d'una forma molt més esquemàtica de com s'havia fet fins aquell moment —transcripció-resum de l'escriptura. Moltes vegades l'escrivà es limitava a assenyalar el preu de la renda anual. Era necessari establir un valor per calcular el pagament dels drets d'inscripció. Aquest preu, però, podia ser el resultat d'una valoració de les parts de fruits exigides. Així s'ha consignat quan s'ha fet explícit; però en moltes ocasions preval el dubte sobre la identitat real de la renda de la terra. En el cas dels arrendaments de parcel·les, la consideració dels arrendaments del període 1846-1862 augmentaria el nombre d'arrendaments a preu fix, clarament majoritari en el conjunt del període. En el cas dels arrendaments de masos, la consideració del tipus d'arrendament del període 1846-62 podria portar a interpretacions massa arriscades —un estudi més detallat permetria dilucidar-les— sobre un canvi a mitjan segle XIX en les formes d'arrendament de masos que fins aquells anys havien estat sobretot formes de parceria. En qualsevol cas, de la comparació entre aquests dos quadres es poden extreure conclusions importants sobre les diferents «polítiques» de cessió del domini útil segons si es tractava d'explotacions familiars autosuficients (els masos) o de parcel·les de terra molt petites.

*Exemple núm. 2:**Extensió de les parcelles de terra arrendades*

107	270	335	330	218	160	105	105	78	106	43	67	33	35	39	28	11	22	30	19	
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	6	14	2	8	19	10	5	10	5	19	2	9	4	2	6	1	2	2	0	10
20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
		40-50	vessanes:	14				70-80	vessanes:	5				100-150	vessanes:	17				
		50-60	vessanes:	11				80-90	vessanes:	3				150-300	vessanes:	1				
		60-70	vessanes:	8				90-100	vessanes:	8										

Observacions: el caràcter minifundista de les parcelles arrendades encaixa perfectament amb les característiques bàsiques del paisatge agrari gironí que revela l'anàlisi de cadastres i amillaraments: la polarització entre masos familiars i parcelles petites. Aquesta polarització evidencia el predomini del treball familiar davant el treball assalariat i la importància de la renda de la terra com a relació de producció.

*Exemple núm. 3:**Evolució de la renda de les petites parcelles (sèrie d'arrendaments a preu fix)**Arrendaments de terra campà **

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1768-74	8,83	48,99	671,17	5,54	76
1775-79	5,13	25,50	292,22	4,80	55
1780-84	6,18	36,48	284,33	5,90	46
1785-89	9,81	54,31	470,99	5,53	48
1790-94	4,53	27,24	135,83	6,01	30
1795-99	5,11	37,42	92,06	7,32	18
1800-04	6,92	45,53	145,25	6,58	21
1805-09	10,79	93,67	161,82	8,68	15
1810-14	10,06	78,75	90,50	7,83	9
1815-19	8,07	61,29	113 —	7,60	14
1820-24	5,53	31,84	66,38	5,76	12
1825-29	7,28	49,47	174,64	6,80	24
1830-34	5,80	31,64	139,25	5,45	24
1835-39	10,96	78,10	208,25	7,12	19
1840-44	9,39	55,70	234,63	5,93	25
1845-49	8,68	59,10	555,50	6,81	64
1850-54	6,97	70,42	703,61	10,10	101
1855-59	6,73	61,16	174,85	9,09	26
1860-62	12,91	114,64	90,35	8,88	7

* (Només els casos en què constava l'extensió de terra i la renda es cobrava en diner.)

(1) Període considerat. (2) Extensió mitjana (en vessanes). (3) Suma dels valors dels preus dels arrendaments (en lliures). (4) Suma de l'extensió. (5) Valor mitjà de la renda per vessana. (6) Nombre de casos observats.

Observacions: per seguir l'evolució de la renda mitjana d'una vessana de terra hem de tenir en compte la qualitat de la terra arrendada. El nombre de casos estudiats queda retringit als contractes d'arrendament que reuneixin les següents condicions: 1) contractes d'arrendament a preu fix; 2) contractes d'arrendament de peces de terra —únicament i exclusivament—; 3) contractes d'arrendament en els quals consti l'extensió de la parcel·la arrendada; 4) contractes d'arrendament en els quals consti de manera clara i inequívoca la qualitat de la terra. D'acord amb això podem estudiar-ne diferents sèries. El quadre reflecteix l'estudi dels arrendaments de terra campa.

Exemple núm. 4:

Anàlisi professional dels arrendadors i dels arrendataris de terres:

Arrendadors de terres (quadre dels grups professionals que apareixen més de 10 vegades)

<i>ofici</i>	<i>masos</i>	<i>parcel·les</i>	<i>total</i>
no consta	175	513	688
grups eclesiàstics	130	82	212
noblesa	475	119	594
ciutadans honorats de Barcelona, hisendats	998	519	1.517
advocats, notaris, metges	148	91	239
agricultura: pagesos	1.569	1.280	2.849
parcers	61	53	114
menestrals	11	110	121
hortolans	—	17	17
treballadors	26	273	299
comerciants i negociants	95	180	275
artesans	16	202	218
universitats	57	105	162
hospitals		39	39

Arrendataris de terres (quadre dels grups professionals que apareixen més de 10 vegades)

<i>ofici</i>	<i>masos</i>	<i>parcel·les</i>	<i>total</i>
grups eclesiàstics	3	5	8
noblesa	2	—	2
ciutadans honorats de Barcelona, hisendats	41	45	86
advocats, notaris, metges	15	10	25
agricultura: pagesos	1.709	762	2.471
parcers	160	117	277
menestrals	50	248	298
hortolans	1	67	68
treballadors	153	892	1.045
comerciants i negociants	123	167	290
artesans	61	466	527
hospitals		3	3

Observacions: aquests quadres són en certa manera indicatius de qui disposava dels drets de propietat i de qui treballava la terra. Però caldrà esperar disposar de la sèrie d'establiments per completar aquesta informació. Només destaquem aquí la presència important de sectors de l'artesanat, així com de menestrals i treballadors de la terra entre els arrendadors de peces de terra. Aquesta informació ens dona una idea del caràcter complex d'aquesta societat. La presència d'hisendats i comerciants entre els arrendataris de masos i parcelles també requereix alguna explicació.

Exemple núm. 5:

Anàlisi dels arrendataris de delmes, terços, quarts

<i>ofici</i>	<i>delmes</i>	<i>censos</i>	<i>parts de fruits</i>	<i>total</i>	<i>personatges</i>	<i>més de 5</i>	<i>personatge més important</i>
pagesos	122	42	211	375	207	6	Costa (12)
negociants	118	24	141	283	156	6	Vidal (12)
comerciants	72	14	62	148	80	5	Cels (9)
sabaters	60	15	68	143	35	4	Soms (40)
treballadors	44	6	68	118	82	2	Vidal (6)
blanquers	36	6	14	56	10	4	Pujol (22)
masovers	9	—	42	51	43	—	— (—)
menestrals	19	7	23	49	37	1	Bosch (6)
flequers	17	5	30	52	26	2	Castanyer (9)
hortolans	9	5	28	43	8	5	Cortada (10)
sastres	19	—	24	43	16	1	Bosch (10)
paraires	32	2	8	40	25	2	Quera (7)
fusters	10	15	13	38	22	1	Torras (6)
ferrers	19	1	16	36	16	1	Vilanova (8)

Observacions: hem ajuntat tots els casos d'arrendataris-intermediaris, és a dir, tots aquells casos en els quals es desviava una part de la renda de la terra cap a persones en principi alienes al procés de producció i a la propietat de la terra. En aquest quadre s'han classificat tots els arrendaments de delmes, censos i parts d'heretats, localitzats durant el període, per grups professionals.

Exemple núm. 6:

Concentració de la propietat de masos

<i>nombre de masos</i>	<i>nombre de propietaris</i>	<i>total</i>	<i>parceria</i>	<i>arrendament fix</i>
22	1	22	22	—
18	1	18	16	2
17	1	17	17	—

16	1	16	16	—
15	1	15	14	1
12	1	12	7	5
11	4	44	38	6
10	5	50	48	2
9	1	9	9	—
8	3	24	24	—
7	6	42	41	1
6	10	60	47	13
5	16	80	54	26
4	28	112	91	21
3	67	201	143	58
total:	146	722	587	135

Observacions: a partir dels contractes d'arrendaments de masos apareguts als llibres del registre d'hipoteques és possible d'identificar 146 propietaris que arrenden, cada un, un mínim de 3 masos diferents; la suma total de les heretats és de 722. El quadre demostra una altra vegada la importància de la parceria. Cal assenyalar que no es tracta pas dels 146 propietaris més grans de la zona, ja que molts arrendaments no s'inscrivien al registre d'hipoteques —molts devien ser contractats privadament i, sovint, oralment— i perquè els masos podien presentar molta varietat i, per tant, molts nivells de riquesa.

Exemple núm. 7:

Anàlisi de la mobilitat dels masovers dels masos

<i>poble</i>	<i>masos</i>	<i>contractes</i>	<i>masovers</i>	<i>mobilitat real</i>	<i>mobilitat màxima</i>
Aiguaviva	10	38	31	1,22	3,8
Amer	16	53	44	1,20	3,31
Caça de la Selva	7	19	18	1,05	2,71
Caldes de Malavella	9	30	27	1,11	3,33
Campllong	5	17	14	1,21	3,40
Cruïlles	6	21	20	1,05	3,50
Foixà	5	12	10	1,20	2,40
Fontanilles	5	18	18	1 —	3,60
Gualta	10	41	31	1,32	3,10
la Bisbal	9	33	26	1,27	2,89
Llagostera	12	46	38	1,21	3,83
Llabià	5	22	20	1,10	4,40
Palamós	6	20	17	1,18	3,33
Palau-sacosta	9	28	22	1,27	3,11
Palau-sator	6	28	27	1,03	4,67
Pals	7	20	17	1,18	2,86
Riudellots de la Selva	8	29	28	1,03	3,62
Riudarenes	6	27	27	1 —	4,50
Roses	6	16	13	1,23	2,67

Sant Andreu Sobr.	5	12	11	1,09	2,40
Santa Cristina d'Aro	7	21	16	1,31	3 —
Sant Daniel	5	17	16	1,06	3,40
S. E. Llémèna	6	23	22	1,04	3,83
Sant Gregori	6	20	20	1 —	3,33
Sant Mateu Mont.	5	12	12	1 —	2,40
Sant Medir	9	27	24	1,12	3 —
Sant Pere Pescador	9	32	26	1,23	3,55
Sils	6	21	19	1,10	3,50
Torroella Montgrí	6	18	17	1,06	3 —
Ullà	5	13	12	1,08	2,60
Ullastret	7	28	27	1,04	4 —
Verges	6	19	18	1,05	6,33
Vilanna	6	18	15	1,20	3 —
Vilobí	6	22	20	1,10	3,66

Observacions: hem examinat 1.764 contractes d'arrendament de masos, que afecten un total de 549 heretats. Si a cada un dels contractes d'arrendament d'un mas concret canviés el masover, ens trobaríem amb una mobilitat extrema (cas 1). Segons els pairalistes, però, el pagès masover se sentia tan arrelat al mas que famílies de masovers persistien durant generacions sota un mateix teulat. Aquesta situació s'hauria de veure reflectida al nostre estudi amb un nombre baix de masovers, el nombre dels quals s'hauria d'acostar a 549 (cas 2):

Al quadre exposat només s'han tingut en compte aquells pobles dels quals disposem de 5 masos o més i es pot veure com la mobilitat dels masovers és un fenomen general que afecta tota l'àrea considerada.

Un grau de mobilitat alt també es pot observar entre les heretats d'un mateix hisendat. Així, si agafem els contractes d'arrendament de 10 heretats de Caramany podem saber els anys de permanència en un mateix mas de 23 masovers:

24 anys, un masover	9 anys, tres masovers
16 anys, un masover	7 anys, tres masovers
14 anys, un masover	6 anys, tres masovers
13 anys, un masover	5 anys, dos masovers
12 anys, un masover	4 anys, un masover
11 anys, dos masovers	3 anys, un masover
10 anys, un masover	1 any, dos masovers

Exemple núm. 8:

Evolució de les clàusules en els contractes d'arrendament de masos

Mas Torre de Vilarig (Bescanó)	1786: 1/3 gra d'aresta	1828: 1/3 gra d'aresta 1/3 mill, panís i blat de moro de guaret 1/3 baleig i rebaleigs
-----------------------------------	------------------------	---

Mas Xicola (Calabuig)	1802: 1/3 gra d'aresta, vi 1/3 oli	1853: 1/3 gra d'aresta, mill, blat de moro, panís, fajol, melca i raïms 2/5 oli 30 lliures d'adjutori
Mas Gilabertó (Caldes)	1777: 1/3 gra d'aresta 14 lliures (adjutori)	1805: 1/3 gra d'aresta, baleig, reba-leig, solatges del molador, de palla, d'era 1/3 faves 1/2 pela suro
Mas Gimferrer (Caldes)	1781: 1/3 gra d'aresta i mill 1/2 suro 15 lliures (adjutori)	1829: 1/3 tota espècie de gra d'aresta (comprès el blat de moro) 1/6 altres grans (excepció: faves, i veces, franques)
Mas Oller (Campllong)	1816: 1/3 gra d'aresta 30 lliures (adjutori)	1844: 1/3 gra d'aresta 1/3 blat de moro 1/4 faves 1/5 estivatges 40 lliures (adjutori)
Mas Rohensa (Canet de Verges)	1774: 1/3 gra d'aresta, mill i altres grans que s'acostuma	1820: 1/3 de tot gra excepte dels sembrats rostells, que no pagarà res. Però si no hi ha contribucions extraordinàries i només ha de pagar les 52 lliures de cadastre, també ha de pagar 1/3 dels sembrats rostolls
Mas Armengol (Cartellà)	1819: 1/3 gra d'aresta 1/4 veces, blat de moro 1/3 mill, panís, fajol i melca de guaret 30 lliures (adjutori)	1844: 1/3 gra d'aresta 1/3 blat de moro, melca, mill i panís de guaret 30 lliures (adjutori)
Mas Vidal (Corsà)	1776: 1/3 gra d'aresta 0,5 quintar de cànem 1/3 nous 1/2 oli 13 lliures (adjutori)	1806: 1/3 tot gènere de gra i llegum 1/3 cànem, llinet o llineta en floca 1/2 oli 1/2 suro

Observacions: els contractes d'arrendament de masos a parceria solen ser protocols notariais de considerable extensió. Molt sovint als oficis d'hipoteques es troba resumit el contingut dels contractes d'una manera poc explícita: «... y demás pactos allí contenidos». Però si bé el registre d'hipoteques no permet seguir *in situ* l'evolució de les clàusules dels contractes d'arrendament d'un mateix mas, ofereix la possibilitat de fer-ho a partir de la consulta dels protocols als quals fa referència, facilitant així enormement el seguiment en el temps dels contractes d'arrendament d'unes mateixes finques.

Buidat exhaustiu d'establiments

Diversos estudis han posat ja en evidència la importància dels establiments emfitèutics fins ben entrat el segle XIX. El seu buidat exhaustiu i sistemàtic permet conèixer qui eren els establiments i qui els emfiteutes; quina era l'extensió de les parcelles establertes, quina era la qualitat de les seves terres; la importància de l'entrada, la importància del cens. La fitxa de l'establiment —tal com es troba resumit al registre d'hipoteques— pot tenir 25 variables.

Fitxa d'establiment

Index (número de fitxa introduïda)

Referència:

- sèrie
- llibre
- pàgina

Data de l'escriptura

Establiment

- nom
- ofici
- poble

Establert

- nom
- ofici
- poble

Rabassa (si es tracta d'un contracte de rabassa morta)

Habitació (si inclou alguna clàusula referida a l'habitació)

Cosa establerta

- casa
- terra: — extensió
- qualitat
- facultat (per exemple, regar la terra, construir un molí)
- altres
- lloc

Cens

- diner
- espècie
- parts de fruit

Entrada

- diner
- espècie

Domini directe

*Exemple núm. 1:**Classificació dels senyors directes que figuren als contractes de subestabliment*

institucions eclesiàstiques	5.316	54,49 %
noblesa (barons, marquesos, comtes, ducs)	3.200	32,75 %
rei	348	3,56 %
municipis	369	3,78 %
altres (inclosos: nobles, donzells, CHB)	538	5,51 %

Classificació dels establiments que disposaven alhora del domini útil i del domini directe.

institucions eclesiàstics	910	15,19 %
noblesa (barons, marquesos, comtes, ducs)	1.203	20,08 %
hisendats i noblesa petita	1.714	28,61 %
pagesos	1.181	19,72 %
universitats	211	3,52 %
altres	771	12,88 %

Observacions: el cobrament dels lluïsmes obligava a fer referència als senyors directes en cada escriptura de compra-venda o d'establiment de terres. A partir de l'anàlisi de milers de contractes d'establiment podem confeccionar una llista d'aquells personatges o institucions que amb més freqüència han estat reconeguts com a senyors directes pels senyors útils que subestablien les terres. El primer quadre resumeix, per estaments, la categoria dels diferents senyors directes reconeguts als contractes. És evident la importància de l'Església i de la noblesa tradicional com a senyors directes, tot i que la suma dels casos exposats és molt inferior al nombre de contractes analitzats. En alguns no consta el senyor directe; en un bon nombre trobem l'expressió: «salvat el domini directe per a qui es demostrï» o una clàusula semblant, però encara en un nombre més elevat el domini directe correspon al mateix senyor útil que fa l'establiment. En realitat, es tracta dels autèntics establiments —els altres serien subestabliments. La classificació, per oficis, d'aquests propietaris aloers presenta una diversitat social molt més àmplia.

*Exemple núm. 2:**Cronologia dels establiments emfitèutics*

<i>any</i>	<i>rals</i>	<i>calculats</i>	<i>any</i>	<i>rals</i>	<i>calculats</i>
1768	249		1774	240	
1769	457		1775	151	251
1770	538		1776	194	323
1771	462		1777	179	308
1772	590		1778	185	308
1773	453		1779	118	197

<i>any</i>	<i>rals</i>	<i>calculats</i>	<i>any</i>	<i>rals</i>
1780	82	137	1816	404
1781	87	145	1817	546
1782	84	140	1818	545
1783	118	197	1819	472
1784	200	333	1820	413
1785	199	332	1821	309
1786	159	265	1822	133
1787	214	357	1823	458
1788	180	300	1824	513
1789	258	430	1825	538
1790	213	355	1826	382
1791	169	282	1827	329
1792	264	440	1828	508
1793	130	220	1829	390
1794	44	73	1830	304
1795	45	75	1831	317
1796	118	197	1832	352
1797	200	333	1833	343
1798	225	375	1834	322
1799	221	368	1835	189
1800	191	318	1836	303
1801	200	333	1837	401
1802	101	168	1838	417
1803	131	218	1839	442
1804	133	222	1840	510
1805	121	202	1841	533
1806	244		1842	477
1807	289		1843	524
1808	75		1844	684
1809	10		1845	747
1810	81		1846	767
1811	97		1847	680
1812	130		1848	594
1813	43		1849	600
1814	227		1850	620
1815	485		1851	826

Observacions: la manca dels llibres del registre d'hipoteques de Figueres per al període 1774-1806 ens impedeix de conèixer amb exactitud el nombre d'establiments concedits en aquest període. Tot i això, ens hem atrevit a extrapolar unes xifres a partir de la quantitat d'establiments que es donaren a la zona de la qual no disposem d'informació durant els anys anteriors i posteriors al període que ens manca. Durant el quinquenni 1768-73 els establiments atorgats a l'àrea que després abraçarà el districte de Figueres representaren un 38,78 % dels atorgats en el conjunt de la zona; durant el període 1806-15 els establiments d'aquella àrea representaren un 40,63 % del total. Hem calculat, per al període 1774-1806, el nombre d'establiments que s'hauria donat en el conjunt de la regió si el nombre d'establiments concedits a la zona de Figueres s'hagués mogut al voltant d'aquest 40 %.

*Exemple núm. 3:**Extensió de les parcelles establertes*

menys de 10 vessanes: (20143)	3286	4142	4292	3718	1660	1299	585	552	298	311
de 10 a 20 vessanes: (815)	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
de 20 a 70 vessanes: (358)	130	196	60	85	83	89	46	57	31	98
de 70 a 170 vessanes: (32)	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
	130	98	29	33	16	23	6	14	4	5
	20	25	30	35	40	45	50	55	60	65
	11	3	7	4	2	4	50	55	1	70
	70	80	90	100	110	120	130	140	150	160
										170

Més de 170 vessanes: 179,50 (1) (es tracta d'una heretat de Cabanelles), 370 (1) (300 vessanes ermes que estableix la universitat de Roses a un comerciant el 1839, que més tard en subestableix una part), 374 (1) (és un cas excepcional, ja que 4 hisendats aconseguixen del rei 374 vessanes de Garrigoles), 400 (1) (són 400 vessanes de la muntanya de Portbou establertes per un barceloní a un altre barceloní) i 628 (1) (són ermes, de Colera, i seran reestablertes pel primer emfiteuta).

Observacions: no tots els contractes especificaven l'extensió de la parcel·la de terra; de vegades es parlava d'una peça de terra i encara que es delimités en l'espai no es donava informació sobre les vessanes que ocupava. La informació que ens aporta l'anàlisi de la resta d'establiments —més de les dues terceres parts— és clara: les parcel·les que s'establien eren de dimensions molt reduïdes, més reduïdes encara que les dimensions de les parcel·les arrendades estudiades anteriorment.

*Exemple núm. 4:**Qualitat de les terres establertes*

	1768-84	1785-99	1800-14	1815-29	1830-44	1845-62	1768-1862
bosc	777	351	147	665	478	343	2761
erm	854	167	292	1200	558	691	3762
altres							
infructífers	351	169	76	325	124	258	1303
camp	454	180	307	847	1056	1790	4634
horta	47	64	25	136	138	295	705
olivera/vinya	115	37	90	253	286	617	1398
altres							
(part camp)	335	127	125	575	636	863	2661
total dels casos	2933	1095	1062	4001	3276	4857	17224

Observacions: aquest quadre resumeix —per períodes— la informació sobre la qualitat de les terres establertes. No pas sempre els establiments ens informen sobre la qualitat de la terra; en realitat, l'estudi de la qualitat de la terra

afecta només un 60 % dels establiments. Aquest percentatge es manté al llarg de tot el període amb una certa regularitat. Els canvis que percebem són, però, prou significatius com per pronunciar-nos clarament sobre la importància progressiva dels establiments de terra camps, en detriment dels establiments d'erms i boscos.

Exemple núm. 5:

Anàlisi professional dels establiments i dels emfiteutes

	<i>emfiteutes</i>	<i>establidors</i>
Església	58	1683
noblesa (ducs, comtes, marquesos, barons)	16	1635
hisendats i noblesa petita	267	6515
pagesos	2630	6424
<i>altres oficis relacionats amb l'agricultura</i>		
— hortolans	103	15
— pagesos parcers	391	66
— menestrals	2665	477
— treballadors (bracers, jornalers)	9021	755
— pastors	56	5
— mossos	18	1
artesans (i mestres de cases [718])	3484	739
comerciants i negociants	732	1082
món de la medicina	59	165
món jurídic	141	551
món de la marina	310	111
exèrcit	26	35
universitats	14	620
taper (caràcter ambigu: fabricant i treballador)	341	141

Observacions: hem examinat ara els oficis que més sovint es repeteixen en els anys en els quals consta la informació —entre el 1768 i el 1845— seguint una mateixa classificació. Aquests quadres es poden comparar amb els quadres d'arrendadors i arrendataris analitzats abans.

Exemple núm. 6:

Classificació dels establiments segons el cens

	1768-1784	1785-1799	1800-1814	1815-1829	1830-1844
diner	53,09 %	53,66 %	45,59 %	40,79 %	48,60 %
fruit	13,99 %	23,42 %	33,28 %	33,62 %	34,12 %
parts	21,22 %	14,70 %	14,76 %	16,14 %	9,47 %

Observacions: com en el cas dels arrendaments, a partir del 1845 el cens apareix capitalitzat —per tant, sempre en diner— al registre d'hipoteques i moltes vegades no s'explicitava l'autèntica naturalesa del cens. El quadre denota dues tendències bàsiques: la progressiva importància dels censos en espècie i la pèrdua d'importància dels establiments a parts de fruit. Una vegada més el registre d'hipoteques mostra unes tendències difícils d'endevinar d'una altra manera.

Buidat exhaustiu de compra-vendes

Compra-vendes de terres, compra-vendes de masos, compra-vendes de dominis directes, de delmes, etc. omplen pàgines i pàgines del registre. I a cada escriptura, diferents possibilitats: perpètues, a carta de gràcia, retrovenda; i, encara, venda perpètua del dret de lluir i quitar, venda a carta de gràcia del dret de lluir i quitar, etc.

Fitxa de compra-venda

Index
Referència
 — sèrie
 — llibre
 — pàgina
Classe (perpètua, a carta de gràcia, retrovenda, etc.)
Data de l'escriptura
Venedor:
 — nom
 — ofici
 — poble
Comprador:
 — nom
 — ofici
 — poble
Cosa venuda
 — casa: condició, carrer
 — mas (heretat): nom, condició
 — terres (parcelles): extensió, qualitat
 — delmes
 — censos: quantitat, qualitat
 — altres
 — lloc
Preu
Condicions
Domini directe

Els resultats que exposaré als exemples són només d'una part de les compra-vendes registrades: aquelles en les quals el preu superava les 999 lliures.

*Exemple núm. 1:**Tipologia de les vendes realitzades*

<i>Classificació de les escriptures de compra-venda (10) (valor superior a 1.000 lliures)</i>								
	<u>1768-1862</u>		<u>1768-99</u>		<u>1800-29</u>		<u>1830-62</u>	
venda a carta de gràcia	1143	(18,89 %)	228	(25,91 %)	430	(25,79 %)	485	(13,84 %)
debitori o, si no, venda								
a carta de gràcia	247	(4,08 %)	53	(6,02 %)	78	(4,68 %)	116	(3,31 %)
venda perpètua del								
dret de recuperar	206	(3,40 %)	45	(5,11 %)	50	(3,— %)	111	(3,17 %)
retrovenda	410	(6,78 %)	114	(12,95 %)	76	(4,60 %)	220	(6,28 %)
venda perpètua	4044	(66,84 %)	440	(50,— %)	1033	(61,97 %)	2571	(73,39 %)

Observacions: dues terceres parts del conjunt d'escriptures de compra-venda signades entre particulars per una quantitat superior a les 999 lliures tenien caràcter perpetu i definitiu. La tercera part de les compra-vendes tenien alguna cosa a veure amb la venda a carta de gràcia. En aquest quadre-resum es pot veure la progressiva pèrdua d'importància de les vendes a carta de gràcia. El poc nombre de retrovendes, per altra banda, deixa entreveure el caràcter definitiu que devien tenir moltes vendes a carta de gràcia.

*Exemple núm. 2:**Localització geogràfica de les compra-vendes*

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Agullana	50.290,16	24.572,05	0,49	66.632,—	—
Aiguaviva	52.195,—	40.855,—	0,78	26.555,—	+
Amer	30.204,—	19.994,—	0,68	34.584,—	—
l'Armentera	75.106,—	75.034,28	0,99	7.035,—	+
Banyoles	80.377,96	89.601,45	1,11	87.267,75	+
Bàsbara	42.628,58	21.743,58	0,51	—,—	+
Belcaire	33.466,60	6.250,—	0,19	2.350,—	+
Blanes	81.813,—	95.228,40	1,16	82.069,—	+
Bordils	47.319,—	18.419,55	0,39	—,—	+
Castelló d'Empúries	201.334,53	199.258,14	0,99	124.619,78	+
Cabanes	95.683,56	54.487,50	0,57	45.766,41	+
Calabuig	44.882,10	21.635,—	0,48	16.395,08	+
Caldes de Malavella	78.713,17	16.558,76	0,21	26.874,29	—
Calonge	48.855,25	44.362,25	0,91	31.943,—	+
Caçà de la Selva	122.959,71	106.373,15	0,86	61.871,60	+
Castanyet	40.506,95	2.050,—	0,05	9.550,95	—
Corçà	31.160,10	22.113,50	0,71	30.696,—	—
Cruïlles	79.427,54	21.800,45	0,27	28.245,—	—
Domeny	35.580,—	—,—	0,—	10.000,—	—
el Far	38.691,28	27.205,—	0,70	5.000,—	+
Figueres	192.908,52	760.630,06	3,94	688.421,10	+
Fornells	102.846,85	6.594,—	0,06	34.990,15	—
Fortià	88.011,—	6.753,—	0,07	73.222,—	—

Girona	173.884,13	612.616,28	3,52	823.300,54	—
la Jonquera	32.708,95	58.316,39	1,78	97.858,36	—
la Bisbal	557.619,15	684.325,98	1,23	829.949,88	—
Llagostera	66.560,10	43.622,50	0,65	46.158,70	—
Llambilles	38.625,—	3.703,45	0,09	—,—	+
Llançà	33.068,85	13.187,85	0,40	28.585,85	—
Llers	79.397,—	41.714,25	0,53	28.077,—	+
Lloret	33.590,50	160.388,43	4,78	52.407,55	+
Maçanet de la Selva	47.259,56	50.923,85	1,08	14.697,—	+
Montiró	31.387,—	9.030,—	0,29	—,—	+
Palafrugell	36.700,—	67.667,—	1,84	79.001,40	—
Palamós	65.989,—	73.159,—	1,11	90.374,55	—
Pals	59.292,60	20.794,35	0,35	34.140,—	—
Peralada	169.884,63	86.897,44	0,51	81.376,60	+
Palau-sacosta	38.797,—	1.800,—	0,05	1.040,—	+
Palolsabdòria	46.647,30	—,—	0,—	—,—	—
Riudarenes	51.000,—	9.591,92	0,19	18.333,30	—
Riumors	57.983,—	8.532,40	0,15	2.201,—	+
Roses	44.528,95	20.054,90	0,45	23.315,50	—
Sant Cebrià dels Alls	139.554,—	4.150,—	0,03	117.454,—	—
Santa Coloma de Farners	47.738,45	63.551,45	1,33	62.599,05	+
Sant Dalmai	38.033,45	—,—	0,—	19.890,—	—
Sant Feliu de Guíxols	153.951,81	306.245,17	1,99	177.298,63	+
Sant Gregori	106.808,15	18.940,75	0,18	124.570,35	—
Sant Joan de Boada	71.117,61	—,—	0,—	—,—	—
Sant Medir	48.367,25	5.310,—	0,11	31.164,25	—
Sant Ponç Font.	50.610,90	—,—	0,—	—,—	—
Sils	40.772,70	—,—	0,—	1.350,—	—
Torroella de Montgrí	134.885,89	151.125,—	1,12	233.495,73	—
Tossa	134.724,40	171.454,40	1,28	66.353,79	+
Ullà	35.235,—	7.549,—	0,21	5.429,50	+
Vallcanera	73.183,30	—,—	0,—	—,—	—
Verges	51.840,—	25.431,90	0,49	38.520,10	—
Vidreres	70.812,03	40.631,90	0,57	55.627,63	—
Vilanova de la Muga	44.348,—	14.611,—	0,33	1.000,—	+
Vilafant	36.454,90	15.090,—	0,41	2.138,—	+
Vilatenim	77.491,—	3.133,—	0,04	—,—	+
Vilablareix	48.889,—	5.466,25	0,11	—,—	+

Observacions: en aquesta relació només hi consten els municipis que van tenir més importància en el moviment de compra-vendes de finques; en cada un les compra-vendes perpètuas superiors a 1.000 lliures van sumar —al llarg del període— un mínim de 30.000 lliures. La quantitat d'aquesta suma constitueix la columna núm. 1. A la columna núm. 2 consta la suma de les compra-vendes fetes a favor de veïns d'aquell municipi. L'índex d'«expulsió» —expressat a la columna 3— resulta de dividir la segona columna per la primera i, si és superior a 1, vol dir que els habitants d'aquell municipi inverteixen en la compra de terres «exterior». A la quarta columna hi ha indicada la suma de les vendes fetes per habitants del lloc. A la cinquena columna s'explicita si aquesta suma és superada per la quantitat que han pagat els compradors (signe +) o no (signe -). Del quadre ressalta la importància dels nuclis costaners com a llocs d'«expulsió» de diners invertits en la compra de terres dels municipis de l'interior.

Exemple núm. 3:

Classificació per oficis dels compradors i venedors de masos (només s'han considerat els casos de venda perpètua)

	<i>compradors</i>		<i>venedors</i>	
1. Església	3	11.903,— lliures	3	17.983,35 lliures
2. Noblesa	0	0 —	24	524.223,97 lliures
3. Hisendats i altres	120	1.039.168,20 lliures	123	1.386.522,10 lliures
4. Pagesos	59	254.842,75 lliures	67	428.185,81 lliures
5. Altres de l'agricultura	14	69.051,— lliures	11	32.144,— lliures
6. Comerciants-negociants	71	720.331,22 lliures	29	177.325,44 lliures
7. Artesans	17	63.471,55 lliures	5	20.000,— lliures
8. Altres	4	40.300,— lliures	49	219.011,49 lliures
9. No consta	98	1.134.366,60 lliures	75	527.949,14 lliures

Observacions: l'anàlisi dels compradors i venedors de masos és molt interessant. No és estrany que molts estudis sobre la desamortització hagin concedit molta importància a l'estudi de la identitat dels compradors. Aquest quadre no només ajuda a observar i copsar el moviment i la conformació de la classe propietària com a tal, sinó que també és un bon indicador d'altres elements. Per exemple, de l'atracció que la terra podia exercir sobre el capital comercial. O de la freqüència amb què «altres» treballadors de l'agricultura esdevenien propietaris. En part, aquest quadre desmunta el mite forjat per la ideologia pairalista d'una mobilitat social ascendent. El mateix quadre es podria confeccionar per a altres casos específics, per exemple compra-ventes a carta de gràcia, o compra-ventes de béns desamortitzats.

Buidat de capítols matrimonials

Els capítols matrimonials poden revelar aspectes interessants sobre els diferents grups socials. La importància dels dots pagats revela la situació social dels nuvis. És als capítols matrimonials on s'estableixen les principals condicions respecte als heretaments. Per altra banda, els pactes i les clàusules capitulars no es diferencien gaire —amb excepció, evidentment, de les quantitats pagades i de la qualitat dels béns mobles i immobles— encara que es tracti de grups socials diferents: treballadors i hisendats sembla que «organitzaven» la vida i la mort seguint unes mateixes pautes.

Fitxa de capítols matrimonials

Index
Referència
 — sèrie
 — llibre
 — pàgina
Data de l'escriptura
Nuvi:
 — nom
 — estat (solter, vidu)
 — ofici
 — ofici pare
 — poble
Núvia:
 — nom
 — estat
 — ofici pare
 — poble
Llegítima núvia (valor)
Llegítima nuvi
Herència universal (si s'escau)
Altres

En aquesta sèrie, com a l'anterior, els resultats exposats als exemples no són exhaustius; en aquesta ocasió només s'han comptabilitzat els capítols matrimonials en els quals la llegítima de la núvia supera les 999 lliures.

Exemple núm. 1:

Classificació dels capítols matrimonials segons el valor de les llegítimes i segons la localització geogràfica dels nuvis.

<i>dot</i>	<i>1768-1862</i>			<i>1836-1862</i>		
	<i>casos</i>		<i>(1)</i>	<i>casos</i>		<i>(1)</i>
més de 999 lliures	3434	488	14,21 %	1368	194	14,18 %
més de 2999 lliures	945	214	22,64 %	395	91	23,04 %

(1) nombre de casos en els quals el nuvi o la núvia resideix a Figueres, a Girona o a la Bisbal i percentatge que representa sobre el total de casos.

	<i>mateix lloc</i>	<i>diferent lloc mateixa comarca</i>	<i>diferent comarca regió</i>	<i>fora de la regió (algun dels nuvis)</i>
1000-2999	2523	549 (21,76 %)	1034 (41,— %)	704 (28,— %)
3000-4999	519	89 (17,15 %)	164 (32,— %)	193 (37,— %)
5000-9999	328	54 (16,46 %)	94 (28,— %)	118 (36,— %)
10000 i més	64	10 (15,60 %)	8 (12,50 %)	30 (47,— %)
				236 (9,— %)
				73 (14,— %)
				62 (19,— %)
				16 (25,— %)

Observacions: L'anàlisi dels principals dots atorgats permet confirmar el caràcter rural de la residència de la majoria dels hisendats i la importància de Girona, Figueres i la Bisbal com a nuclis amb una major concentració de la classe rendista, importància que va augmentant a mesura que augmenta el valor del dot. Aquestes característiques es mantenen al llarg de tot el període, com es pot observar examinant només els capítols atorgats a partir del 1836:

L'anàlisi de l'origen geogràfic dels nuvis als capítols matrimonials en els quals el dot aportat per la núvia és igual a 1.000 lliures o superior, permet comprovar que el marc de la regió considerada globalment és més adequat per al nostre estudi que l'anàlisi municipal i fins i tot que l'anàlisi comarcal.²⁵

Exemple núm. 2:

Seguiment de casos particulars en els capítols matrimonials.

<i>família</i>	<i>lloc</i>	<i>1r dot</i>	<i>últim dot</i>
Adroer	Viladasens	1773: 2200	1832: 5000
Adroher	Santa Seclina	1793: 1200	1839: 2750
Aldrich	Vulpellac	1787: 2000	1806: 4000
Ametller	Banyoles	1800: 4000	1838: 5000
Anglada	Fontcoberta	1810: 1000	1858: 2700
Anglada	Fonteta	1805: 1000	1826: 1500
Anglada	Peralada	1828: 1500	1859: 4000
Armet	la Jonquera	1807: 5500	1830: 6000
Arolas	Llers	1825: 1000	1859: 1600
Auladell	Solius	1799: 1150	1844: 3000
Aymar	les Escaules	1829: 1000	1861: 2500
Bahí	la Pera	1769: 2240	1844: 7000
Balle	la Bisbal, Girona	1788: 4000	1847: 8000
Barceló	Llagostera	1821: 1600	1858: 30000
Barril	Caça de la Selva	1786: 4000	1852: 9000
Bas	Palamós	1802: 3000	1832: 3500
Batlle	Llampaies	1798: 1200	1824: 6000
Batlle	Palau-sardiaca	1907: 3300	1830: 9000
Batlle	Avinyonet	1816: 1800	1841: 6000
Batlle	Parets	1796: 5000	1851: 6000
Bayer	Osor	1813: 1000	1833: 1200
Bech	Agullana	1807: 1200	1839: 1500
Bellvespre	Amer	1777: 2000	1818: 6000
Biure	l'Armentera	1795: 800	1858: 4500
Boada	Llagostera	1818: 1350	1852: 1500
Boher	Parlavà	1823: 1200	1842: 1500
Bonal	Palau-surroca	1808: 2200	1845: 6000
Boschdemont	Adri	1784: 1000	1843: 2000
Bota	Caça de la Selva	1818: 2000	1856: 5500
Bou	Ullastret, Girona	1773: 2800	1825: 3800
Bousarenys	Bell-lloc	1807: 1800	1860: 3872
Bru	Domeny	1815: 2000	1853: 3000
Burgués	Girona	1789: 6000	1846: 7000
Cabrera	Gegur, la Bisbal	1782: 5400	1800: 7200
Calderó	Riudellots de la Selva	1783: 1600	1820: 2000
Cals	Fitor	1790: 1000	1858: 7000
Campderà (comerciant)	Lloret de Mar	1797: 1300	1850: 1500

<i>família</i>	<i>lloc</i>	<i>1r dot</i>	<i>últim dot</i>
Camps	Castelló d'Empúries	1774: 1680	1816: 4000
Camps (futur marquès)	Girona	1775: 8000	1857:20000
Capdaigua (boticari)	Pontós	1807: 1150	1848: 1950
Carabús	Pedrinyà	1825: 2000	1854: 2200
Caramany	Girona	1777: 3000	1851:20000
Carbó	Gualta	1786: 1000	1843: 1200
Cardoner	Sant Climent Sescebes	1821: 1800	1859: 1900
Carles (de)	Girona	1785: 6000	1842:12000
Carreras	Anglès	1780: 1300	1820: 1500
Carreras	Llers	1815: 1500	1855: 1800
Casadevall	Pedrinyà	1798: 1650	1846: 2000
Casals	Llagostera	1816: 1100	1855: 1338
Casals	Ordis	1818: 1200	1843: 1900
Cavaller	Estanyol	1785: 1200	1819: 2000
Ciurana	Sant M. Campmajor	1827: 1300	1845: 6000
Civils	Fornells	1792: 1000	1816: 1500
Codolar	Llagostera	1796: 1100	1823: 2000
Coll Salliura	Palol Onyar, Girona	1829: 2500	1861: 5000

Observacions: el caràcter mercantil de les llegítimes converteix l'anàlisi de l'evolució de les llegítimes en el si de cada família en l'anàlisi de la influència del pas del temps en la seva situació social. Entenent-ho així hem seguit l'evolució de les llegítimes pagades per 250 famílies d'hisendats gironins. Al quadre n'hi ha una part. Dificilment hauríem pogut trobar 250 comptabilitats patrimonials que ens haguessin mostrat d'una manera tan precisa el caràcter de la seva conjuntura.

Buidat d'altres sèries

a) buidat de censals, deutoris, etc.

Possibles temes d'estudi: importància dels censals davant els deutoris en el temps. Qui eren els principals censalistes, qui eren els principals censataris. Direcció dels fluxos monetaris.

b) buidat de concòrdies

Possibles temes d'estudi: principals conflictes existents. Concòrdies entre delmadors, concòrdies entre delmadors i pagadors de delmes. Concòrdies sobre desnonament de masos.

c) buidat de testaments, inventaris

Possibles temes d'estudi: coneixement dels béns materials de les diferents categories socials: treballadors, masovers, pagesos, hisendats. Podrien complementar la sèrie de capítols matrimonials per fer el seguiment d'històries familiars.

d) buidat de societats

Possibles temes d'estudi: creació de societats. Caràcter de les societats: pactes i condicions. Als oficis d'hipoteques hi trobem registrades tota mena de societats: agrícola, mercantil, industrial, de quintes, etc.

En definitiva, el buidat exhaustiu de les escriptures registrades als oficis d'hipoteques permet una aproximació bastant completa a la realitat agrària d'una zona determinada. I cosa més important: permet analitzar aspectes d'aquella realitat difícils d'estudiar per una altra via. Si entenem que el coneixement de les relacions que s'establien entre els homes i la terra al llarg d'un període ens ajuda a entendre el funcionament i el dinamisme d'una societat, és evident que l'existència del registre d'hipoteques facilita en gran mesura el coneixement del període històric comprès entre el 1768 i el 1862. He començat aquest article citant Pierre de Saint Jacob; fa més de quaranta anys havia fet veure la necessitat d'estudiar el Centième Denier; les paraules amb què acabava el seu article també serveixen per acabar el nostre: *«L'histoire sociale, l'histoire de la campagne surtout, ne peuvent se passer de documents aussi parfaits, et peuvent puiser hardiment à cette source trop méconnue.»*

En tot cas, els llibres del registre d'hipoteques catalans són encara molt més rics que els llibres del Centième Denier francesos i les dificultats que hi podia haver els anys quaranta per treballar aquest tipus de font ara ja no hi són: en el temps de la informàtica no hi ha excuses per no fer cas de Pierre de Saint Jacob.